

**5–9-SINF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI
RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM VOSITALARIDAN
FOYDALANISH***O‘ZBEKISTON MILLIY PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**DOKTORANTI**Axmadjonova Diyoraxon Dilshod qizi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada 5–9-sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchining tayyor ma’lumotni o‘zlashtirishi bilan bir qatorda, uni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash, baholash, dalillar asosida xulosa chiqarish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, raqamli vositalarni tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish masalasi tadqiq etilgan. Maqolada elektron matnlar, videomateriallar, interaktiv topshiriqlar va tezkor javob berish belgilaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning turli axborot manbalari bilan ishlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, axborotning ishonchliligini aniqlash, manbalarni taqqoslash, muallif fikrini baholash, dalillarni aniqlash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan topshiriqlarning metodik ahamiyati ochib berilgan. Raqamli vositalardan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning tahliliy, baholovchi, dalillovchi va o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, 5–9-sinf, raqamli ta’lim, raqamli vositalar, elektron resurslar, axborot, tahlil, baholash, dalillash, mustaqil fikrlash.



KIRISH. Bugungi kunda ta'lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash va o'zlashtirilgan bilimlardan amaliy vaziyatlarda foydalanish qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat. Axborot oqimining jadal sur'atlarda kengayib borishi o'quvchidan nafaqat ma'lumotni qabul qilish, balki uning mazmunini anglash, ishonchliligini aniqlash, turli qarashlarni solishtirish va asoslangan xulosa chiqarishni ham talab etmoqda.

Tanqidiy fikrlash o'quvchining mavjud ma'lumotga nisbatan faol munosabatini ta'minlaydi. Bunda o'quvchi ma'lumotni shunchaki yodlab olish bilan cheklanmaydi, balki uning manbasini, mazmunini, dalillarini va mantiqiy asoslarini tahlil qiladi. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'limning 5–9-sinflarida ushbu ko'nikmalarni shakllantirish o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlarida mustaqil bilim olishlari uchun muhim zamin yaratadi.

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng kirib kelishi mazkur vazifani amalga oshirish uchun qo'shimcha imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Elektron matnlar, videomateriallar, ta'limiy dasturlar, interaktiv topshiriqlar va internetdagi ochiq resurslar o'quvchilarni turli axborot manbalari bilan ishlashga jalb etish imkonini beradi. Biroq raqamli vositaning mavjudligi o'z-o'zidan tanqidiy fikrlashni rivojlantirmaydi. Uning samaradorligi o'qituvchi tomonidan qanday topshiriq berilishi va o'quvchidan qanday fikrlash faoliyati talab qilinishiga bog'liq.

Shu sababli raqamli vositalardan foydalanishda asosiy e'tibor texnik imkoniyatga emas, balki uning didaktik maqsadga yo'naltirilganligiga qaratilishi lozim. Masalan, o'quvchiga internetdagi ma'lumotni shunchaki o'qitish o'rniga, mazkur ma'lumotning manbasini aniqlash, boshqa manba bilan solishtirish, dalillarni topish va ishonchliligiga baho berish topshirig'i berilsa, raqamli vosita tanqidiy fikrlashni rivojlantirish vositasiga aylanadi.

Ingliz tilini o'qitish jarayonida ham bunday imkoniyatlardan samarali foydalanish mumkin. O'quvchi chet tilidagi matn yoki videomaterial bilan



ishlash jarayonida asosiy fikrni aniqlaydi, muallifning munosabatini anglaydi, turli nuqtayi nazarlarni solishtiradi va o'z fikrini asoslashga harakat qiladi. Natijada til o'rganish jarayoni fikrlash faoliyati bilan uzviy bog'lanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi 5–9-sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishning metodik imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni ta'lim jarayonida qo'llashning samarali yo'llarini asoslashdan iborat.

METODOLOGIYA. Tadqiqot jarayonida tanqidiy fikrlash, raqamli ta'lim va chet tilini o'qitish metodikasiga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi. Shuningdek, nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, kuzatish va metodik modellash usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy metodik tamoyili raqamli vositalardan o'quvchining faol fikrlashini tashkil etuvchi vosita sifatida foydalanishdan iborat. Bunda har bir raqamli topshiriq muayyan fikrlash amaliga yo'naltiriladi. O'quvchi avval ma'lumot bilan tanishadi, keyin uni tahlil qiladi, boshqa ma'lumot bilan taqqoslaydi, dalillarni aniqlaydi, baholaydi va yakuniy xulosaga keladi.

5–6-sinflarda topshiriqlar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda sodda va izchil tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Masalan, ikki matndagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash, berilgan fikrga mos dalilni topish, videomaterial asosida xulosa chiqarish kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

7–9-sinflarda esa murakkabroq fikrlash faoliyatini talab qiluvchi topshiriqlarni qo'llash imkoniyati kengayadi. O'quvchiga bir masala yuzasidan turli manbalardan olingan ma'lumotlar taqdim etilib, ularning ishonchliligini baholash, qarama-qarshi fikrlarni aniqlash, dalillarni solishtirish va o'z nuqtayi nazarini asoslash vazifalari beriladi.

Raqamli vositalardan foydalanishning samarali shakllaridan biri darslikdagi maxsus belgi orqali qo'shimcha elektron materialga murojaat qilishdir. Bunda o'quvchi darslikdagi mavzu bilan bog'liq qo'shimcha matn,



rasm, videomaterial yoki topshiriqdan foydalanadi. Bunday yondashuv darslik mazmunini ortiqcha hajm bilan yuklamagan holda, o'quvchining mustaqil izlanishi uchun qo'shimcha imkoniyat yaratadi.

Tadqiqotda raqamli topshiriqlarni "taqqoslash – tahlil qilish – baholash – dalillash – xulosa chiqarish" izchilligida tashkil etish taklif qilinadi. Mazkur izchillik o'quvchini ma'lumotni oddiy qabul qilishdan boshlab, mustaqil va asoslangan fikr bildirish darajasigacha olib borishga xizmat qiladi.

NATIJALAR. Tadqiqot natijasida raqamli ta'lim vositalaridan maqsadli foydalanish 5–9-sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir necha muhim metodik imkoniyatlarni yaratishi aniqlandi.

Avvalo, raqamli vositalar o'quvchilarga turli axborot manbalari bilan ishlash imkonini beradi. Bitta mavzu yuzasidan turli manbalarda berilgan ma'lumotlarni taqqoslash orqali o'quvchi axborotlarning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlaydi. Bu esa tahliliy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, raqamli materiallardan foydalanish o'quvchilarning axborotni baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o'quvchiga ikki xil manbadan olingan ma'lumot taqdim etilib, qaysi biri ishonchliroq ekanligini aniqlash topshirig'i beriladi. O'quvchi o'z tanlovini manbaning muallifi, keltirilgan dalillar, ma'lumotning aniqligi va boshqa manbalar bilan mosligi asosida tushuntiradi.

Uchinchidan, raqamli topshiriqlar o'quvchilarning o'z fikrini dalillar asosida ifodalashiga imkon yaratadi. Muayyan masala yuzasidan fikr bildirish bilan birga, ushbu fikrni tasdiqlovchi dalilni topish va uning mazmunini izohlash talab qilinadi. Bunda o'quvchining fikri, dalili va xulosasi o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik shakllanadi.

To'rtinchidan, raqamli vositalar o'quvchilarning o'z fikrlash faoliyatini tahlil qilishiga sharoit yaratadi. Mashg'ulot yakunida o'quvchiga "Qaysi ma'lumot siz uchun eng muhim bo'ldi?", "Qaysi manbaga ko'proq ishonadingiz?", "Nima sababdan ushbu xulosaga keldingiz?" kabi savollar



berilishi mumkin. Bunday savollar o'quvchining o'z fikrlash jarayonini anglashiga yordam beradi.

Beshinchidan, raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'quvchi dars davomida olingan bilimni qo'shimcha elektron manbalar orqali mustaqil ravishda kengaytirishi va o'z bilimini tekshirishi mumkin.

Shunday qilib, raqamli ta'lim vositalari tanqidiy fikrlashning tahliliy, baholovchi, dalillovchi, o'z faoliyatini tahlil qiluvchi va raqamli axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali metodik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA. Raqamli texnologiyalarni ta'limga joriy etish masalasida asosiy e'tibor ko'pincha texnik vositalarning mavjudligiga qaratiladi. Biroq o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish nuqtayi nazaridan texnik vositaning o'zi emas, undan foydalanishning metodik maqsadi muhim hisoblanadi.

Agar o'quvchi elektron matnni faqat o'qisa yoki videoni faqat tomosha qilsa, uning fikrlash faoliyati cheklangan bo'lishi mumkin. Aksincha, ushbu material muammoli savollar, taqqoslash, baholash va dalillash topshiriqlari bilan birlashtirilsa, o'quvchining faol fikrlash jarayoni yuzaga keladi.

Shu jihatdan raqamli vositalardan foydalanish o'quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash faoliyati bilan bog'lanishi lozim. O'quvchi dastlab ma'lumotni tushunadi, keyin uni tahlil qiladi, turli fikrlarni taqqoslaydi, axborotning ishonchliligini baholaydi va yakunda mustaqil xulosa chiqaradi.

5–6-sinf o'quvchilari uchun raqamli topshiriqlar sodda va aniq bo'lishi kerak. Ikki matnni taqqoslash, asosiy fikrni aniqlash, rasm yoki videoga asoslangan xulosa chiqarish kabi topshiriqlar ushbu bosqich uchun mos keladi.

7–9-sinf o'quvchilari bilan esa murakkabroq topshiriqlardan foydalanish mumkin. Masalan, bir masala bo'yicha turli manbalarni tahlil qilish,



mualliflarning qarashlarini solishtirish, dalillarning ishonchliligini baholash va o'z nuqtayi nazarini asoslash talab qilinadi.

Bunda o'qituvchi foydalaniladigan elektron manbalarni oldindan tanlashi va ularning mazmunini tekshirishi zarur. Manbaning ishonchliligi, mazmunining o'quvchilarning yoshiga mosligi va ta'limiy maqsadga muvofiqligi asosiy mezon sifatida olinishi kerak.

Raqamli vositalarni dars jarayoniga kiritish o'qituvchining rolini ham o'zgartiradi. O'qituvchi faqat ma'lumot beruvchi emas, balki o'quvchining mustaqil izlanishini yo'naltiruvchi, savol beruvchi, fikrni asoslashga undovchi va o'quvchining xulosalarini tahlil qilishga yordam beruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi.

XULOSA. 5–9-sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish zamonaviy ta'limning muhim metodik yo'nalishlaridan biridir. Raqamli vositalar o'quvchilarga turli axborot manbalari bilan ishlash, ma'lumotlarni taqqoslash, ularning ishonchliligini baholash, dalillar asosida fikr bildirish va mustaqil xulosa chiqarish imkonini beradi.

Tahlil natijalari raqamli vositalarning samaradorligi ularning mavjudligi bilan emas, balki aniq metodik maqsad asosida qo'llanilishi bilan belgilanadi. Shu sababli elektron matnlar, videomateriallar, interaktiv topshiriqlar va qo'shimcha elektron resurslardan foydalanish tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan savol va topshiriqlar bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

5–9-sinflarda raqamli topshiriqlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlari va fikrlash imkoniyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashtirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv o'quvchilarda axborotni tahlil qilish, baholash, dalillash, mustaqil xulosa chiqarish va o'z fikrlash faoliyatini anglash ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.



Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish darslik va qo‘shimcha elektron resurslar o‘rtasidagi uzviylikni ta‘minlash imkonini beradi. Ayniqsa, darslikdagi maxsus belgilar orqali o‘quvchini qo‘shimcha elektron materiallarga yo‘naltirish ta‘lim mazmunini kengaytirish bilan birga, o‘quvchining mustaqil izlanishini ham rag‘batlantiradi.

Demak, raqamli ta‘lim vositalarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik topshiriqlar bilan tizimli ravishda birlashtirish 5–9-sinf o‘quvchilarining zamonaviy ta‘lim talablariga javob beruvchi fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
2. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Labirint, 1999.
3. Piage J. Bolaning tafakkuri va nutqi. – Moskva: Pedagogika, 1994.
4. Facione P.A. Tanqidiy fikrlash: uning mohiyati va ahamiyati. – Kaliforniya: Insight Assessment, 2015.
5. Pol R., Elder L. Tanqidiy fikrlashning asoslari. – AQSh, 2014.
6. Bloom B.S. Ta‘lim maqsadlari taksonomiyasi. – Nyu-York: Longmans, Green, 1956.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.
9. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti. PISA 2022: baholash va tahliliy asoslar. – Parij, 2023.
10. YuNESKO. Ta‘limda texnologiya: 2023-yilgi global ta‘lim monitoringi hisoboti. – Parij, 2023.

